

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПВДНІ УКРАЇНИ: ОДЕСЬКИЙ ДОСВІД 1920-х РОКІВ <i>Солодка Марія, Савченко Віктор</i>	123
МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЮ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА <i>Супруненко Руслан, Бабенко Людмила</i>	129
СТОРИЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НА ПВДНІ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ГАЗЕТ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ <i>Сусліков Віктор, Коваль Геннадій</i>	135
АНТИЧНИЙ ТА ВАРВАРСЬКІЙ СВІТИ: ЗОНА КОНТАКТІВ НА ПВДЕННОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНИ I – IV ст. н. е. <i>Шмушкович Михайло, Бруяко Ігор</i>	143
ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНА-ДОВКІЛЛЯ У ПВДНІЧНОПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПРИКІНЦІ ПЛЕЙЦЕСТОНУ – НА ПОЧАТКУ ГОЛОЦЕНУ <i>Ягупова Анастасія, Сєкєрська Олена</i>	147

Супруненко Р. М.
студент 2 року навчання спеціальності
032 Історія та археологія,
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Бабенко Л. Л.
д.і.н., професор кафедри історії України
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, м. Полтава

УДК 94(477.53):069

МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ ПРИРОДНИЧО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА

Стаття присвячена історії формування перших колекцій, на основі яких створювалися експозиції Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Детально розглядаються передусім колекції першого приватного музею К. Скаржинської, колекціонера і мецената П. Бобровського, які продовжують залишатися предметом дослідження фахівців.

Ключові слова: Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства, експедиція В. В. Докучаєва, П. П. Бобровський, Лубенський музей Катерини Скаржинської, Полтавське губернське земство.

Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства (сучасний Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського) був заснований у 1891 р. з ініціативи видатного вченого-грунтознавця Василя Докучаєва. Експозицію музею почали формувати відомі природознавці, історики, археологи, етнографи, меценати. Серед них власне Василь Докучаєв, Володимир Вернадський, Михайло Олеховський, Павло Бобровський, Михайло

Рудинський, Вадим Щербаківський, Катерина Скаржинська, та ін. До зібрання музею увійшли десятки тисяч експонатів, пов'язаних з Полтавщиною або привезених з-за кордону полтавськими меценатами К. Скаржинською та П. Бобровським [1, с. 760-761].

В основу музейної колекції лягли експонати, які збрала експедиція під керівництвом Василя Васильовича Докучаєва під час дослідження Полтавщини. Це була колекція, яка складалася з ґрунтів (4000 примірників), гірських порід (до 500 пр.) та гербарію (до 800 пр.) [2, с. 3; 4, с. 2]. Зразки ґрунтів з експедиції В. Докучаєва зберігаються у музейній експозиції по сьогоднішній день у залі № 3.

У кінці XIX – на початку XX ст. відомий полтавський меценат Павло Павлович Бобровський передав до музейної колекції тисячі експонатів своєї приватної колекції. Серед них, речі з різних кутків тодішньої Російської імперії (Крим, Кавказ, Сибір), а також з території таких сучасних країн як Єгипет, Туреччина, Судан, Іран, Індія, Китай, Японія. Частина артефактів із колекції П. Бобровського була спалена під час пожежі 1943 р., деякі речі були вивезені нацистськими окупантами до Німеччини, а частина зберігається по сьогоднішній день у фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського [3, с. 44-45; 7, с. 23-27].

Серед експонатів Стародавнього Єгипту виділяються: магічна фігурка ушебті доби Нового Царства, виготовлена з блакитного фаянсу, керамічна модель поховального човна з трьома гребцями-нубійцями доби Середнього Царства, поховальний конус із фіванського некрополю XVIII династії, канопи та покривки каноп, доби Нового Царства, а також, скульптурна модель-рельєф із зображенням голови фараона в профіль із міста Фіви кінця I тис. до н. е. З Єгипту також були привезені речі періоду арабського Єгипту: керамічні свічники VII-VIII ст., фрагменти полив'яного посуду зі старого Каїру, зразки різьблення по дереву V-VII ст., алебастрове вікно з кольоровим вітражем з мечеті VII-VIII ст. [3, с. 42-43, 44].

Китайська колекція, передана П. Бобровським, станом на 1919 рік нараховувала 513 предметів, зокрема зброю: мечі різних типів, гладкоствольні рушниці, луки (дерев'яні та з рогів

буйвола), алебарда типу «кван-до», сагайдак. Також до китайської колекції Бобровського належать зразки одягу, взуття, окуляри, кисети, гаманці, різноманітні булавки. Увійшли до колекції також поштові листівки, частини газет, марки, монети, фаянсовий посуд, порцеляни та теракоти. Велику частину китайського зібрання становлять також різноманітні витвори мистецтва: скриньки та статуетки, виготовлені з нефриту, вироби з бронзи – курильниці, жіночі прикраси, люстерка з рельєфним орнаментом. Також присутні вироби з фаянсу і теракоти, зразки різьблення з лимонного дерева та виноградної лози (на яких зазвичай зображені побутові сцени), акварелі, аплікації, а також речі релігійного культу. До останніх належать бронзові статуетки буддійських божків, бронзові ритуальні гонги «Ганг-ло», різні зображення представників тибетського культу [4, с. 24-25].

Японська збірка станом на 1919 р. складала 220 одиниць. Зразки озброєння представлені мечами та ножами самураїв (а після війни 1904–1905 рр. і загальновійськовими зразками), кількома комплектами обладунків самураїв. Присутній також рідкісний примірник японської алебарди – нагінати (улюблена зброя жінок самураїв та окремих елітних підрозділів). Більшість із найцікавіших предметів озброєння збереглися у задовільному стані. До японської колекції належать також монети різного номіналу, поштові марки та листівки, альбоми акварелей та ксилографій зразки дитячих іграшок («женерікші», «бурхони», ляльки, моделі музичних інструментів), фарфоровий та бронзовий посуд, виконаний у стилі «Cloisone». На відміну від китайської збірки, чисельність металевих (бронзових та мідних) посудин просто вражала сучасників. Більшість мідних посудин (чайників та ін.) була прикрашена кольоровими емалями (квіти, рослинний орнамент). Все це справляло на відвідувачів велике враження. Більшість виробів з металу вирізняється досконалою обробкою дрібних деталей. Оригінальними є предмети туалету (кишеньковий туалетний набір у вигляді японки: зубочистка, коповушка і шпилька; манжетні заколки тощо). У значній кількості були представлені фігурки чоловіків та жінок у національному, вбранні, виготовлені із фаянсу, глини, слонової кістки. Привертало до себе увагу і оригінальні панно. Зазвичай

вони виготовлялися із чорного лакованого дерева та інкрустувалися кісткою. Найпопулярнішими мотивами були квіти та пташки. Досить оригінальними є двостворчасті ширми, розмальовані сценами побуту. Представлені також кілька оригінальних шовкових gobеленів, які дійсно могли стати окрасою будь-якої оселі [4, с. 25-26].

Щодо колекції Катерини Скаржинської, то у 1906 р. нею було подаровано Полтавському губернському земству великий музей, створений нею у маєтку с. Круглик на Лубенщині. Колекція складалася з 20 тисяч експонатів. Вони поділялися на такі галузі: археологія – 1438 експонатів, історія – 5178, етнографія – 9533, природознавство – 3836 [5, с. 4].

Найдавнішими речами з музею К. Скаржинської є знахідки доби палеоліту, виявлені під час розкопок у с. Гінці біля м. Лубни. Дослідження проводив Федір Камінський. Серед знахідок проколки, шпильки, голки, молоти, виготовлені з рогів оленя, вироби з кременю тощо [6, с. 31, 33-34].

Також, цікавими надходженнями із колекції К. Скаржинської є портрети видатних діячів доби Гетьманщини. Серед них: Богдана та Юрія Хмельницьких, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Павла Полуботка, Кирила та Олексія Розумовських. Крім портретів подано кілька історичних малюнків та гравюр, в тому числі і велика фотографія «Слава Мазепи», розміром 101x75 см. Фото є копією гравюри з Києво-Могилянської академії. На зображенні в центрі гравюри стоїть Іван Мазепа на скелі, в рицарському вбранні. Мазепа на гравюрі правою рукою спирається на роздвоєний зверху хрест (герб Мазепи), а у лівій, тримає щит. Ця гравюра була єдиною вцілілою після наказу московського царя Петра I – знищити всі речі, пов'язані з гетьманом Іваном Мазепою. Гравюра в цей час перебувала в одній із церков під Києвом, збудованій коштом І. Мазепи. На знак поваги до фундатора церкви священник сховав гравюру під полотно, а на нього поклав плащаницю. Так, гравюра знаходилася під плащаницею близько 150-ти років. У XIX ст. гравюру було знайдено і передано колекціонеру Свідзінському, а звідти вона потрапила до збірки іншого колекціонера –

Красицького з міста Варшави. Там Катериною Скаржинською і було знято копію з гравюри [7, с. 64-65].

Отже ми торкнулися лише деяких аспектів першовитоків формування колекцій музею у Полтаві, які можуть зацікавити тих, хто вивчає або цікавиться історією, історичним краєзнавством, музеєзнавством. Колекції та фонди сучасного Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського нараховують сотні тисяч предметів. Частина з них належить до колекції Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства початку ХХ ст., а в наступні роки вони поповнювалися новими надходженнями. Останні були і залишаються науковим дослідницьким полем для краєзнавців Полтавщини.

Список використаних джерел

1. Полтавщина: енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. Київ, 1992. 1024 с.
2. Полтавський краєзнавчий музей = Poltava Museum of Local Lore: Путівник / Г. П. Білоус, Г. М. Величко-Березова, Г. І. Галян та ін. 2-ге вид., допрацьов. і допов. Харків, 1989. 140 с.
3. Супруненко О. Б. Зібрання П. П. Бобровського. Полтавський краєзнавчий: сторінки історії та колекції. Збірник наукових праць / відп. редактор Білоус Г. П. Полтава, 1991. С. 38-48
4. Тітков О. В. Східний світ у колекціях Полтавського краєзнавчого музею. *Музеї. Меценати. Колекції: зб. наук. пр.* Київ, Полтава, 2000. С. 22-28.
5. Риженко Я. ПДМ Історичний огляд. Збірник присвячений 35-річчю музею Т. 1. Полтава, 1928. С. 1-15
6. Рудинський М. Археологічні збірки Полтавського музею. Збірник присвячений 35-річчю музею Т. 1. Полтава, 1928. С. 29-62
7. Риженко Я. Збірки з історії, етнографії, мистецтва та промисловости. Збірник присвячений 35-річчю музею Т. 1. Полтава, 1928. С. 63-116.